

เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงเพื่อการบริหารการพัฒนาชนบท ด้วยวิธีการให้การฝึกอบรมและการศึกษานอกระบบโรงเรียน Routes to Change for Rural Development Administration by Offering a Training Course and Non-formal Education

ดร.ไพฑูรย์ โพธิ์หวังประสิทธิ์ *

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องการพัฒนาสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ทฤษฎีใหญ่ ๆ คือ ทฤษฎีที่ว่าด้วยความขาดแคลนและความต้องการ (Deprivation and Needs Theories) และทฤษฎีที่ว่าด้วยการกีดกัน (Exclusion Theories) เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงเพื่อการบริหารการพัฒนาชนบทด้วยวิธีการให้การฝึกอบรมและการศึกษานอกระบบโรงเรียน พัฒนาขึ้นตามแนวคิดของ Rogers (1994) เพื่ออธิบายเส้นทางอันเป็นกระบวนการที่นำไปสู่เป้าหมายของการพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ โดยสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงแบบชั่วคราว อันประกอบไปด้วย 3 เส้นทางย่อย คือ เส้นทางของระบบราชการ เส้นทางของภาคเอกชน (นักวิชาการหรือ NGOs) และเส้นทางของกลุ่มรณรงค์เพื่อการปฏิบัติ ในขณะที่อีกประเภทหนึ่ง คือ เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงแบบถาวร อันประกอบไปด้วย 3 เส้นทางย่อยเช่นเดียวกัน คือ เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงชนิดที่ใหกลุ่มเป้าหมายได้ตัดสินใจก่อนที่จะให้การฝึกอบรมและการศึกษานอกระบบโรงเรียน เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงชนิดที่ใหกลุ่มเป้าหมายได้ตัดสินใจภายหลังจากการที่ได้รับการฝึกอบรมและการศึกษานอกระบบโรงเรียนแล้ว และเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงชนิดพลวัต โดย ไพฑูรย์ โพธิ์หวังประสิทธิ์ (2554) ได้พยายามอธิบายเส้นทางของกลุ่มรณรงค์เพื่อการปฏิบัติด้วยผลของการศึกษาวิจัยที่ไกลออกไปจาก Rogers (1994) เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงดังที่ได้นำเสนอข้างต้นนี้ สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางของการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาในชุมชนชนบทไทยในฐานะของการเป็นอาวุธหรือเครื่องมือของการพัฒนาได้เป็นอย่างดี เพื่อให้ชุมชนชนบทสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด

คำสำคัญ

เส้นทางของการเปลี่ยนแปลง การบริหารการพัฒนาชนบท การศึกษานอกระบบโรงเรียน

Abstract

The study of development can be divided into two main theories which are the deprivation and needs theories and the exclusion theories. Routes to change for rural development administration by offering a training course and non-formal education is developed according to Rogers (1994)'s concept. That is for explaining the routes which are the processes lead to a target of development or a desire

* อาจารย์ประจำสำนักวิชาพื้นฐาน สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง วิทยาเขตชุมพร จังหวัดชุมพร

change. The routes to change can be divided into two types; the partial route and the full route. The partial route has three sub-routes which are the bureaucratic route, the technocratic route and the direct action route. On the other hand, the full route of development has three routes; too, which are the early decision-making in the development route, the late decision-making in the development route and the route of possible interaction in a dynamic change process. Moreover, Phowungprasit (2011) has to explain the direct action route by the finding of his research which is beyond from Rogers (1994)'s. Routes to change which are presented above could be used for being a guild line of implementation on the development activities in the Thai rural community as weapons or tools of development. Hopefully, the Thai rural community could be on the status of self-reliance.

Keywords:

Routes to Change, Rural Development Administration, Non-formal Education

บทนำ

กระบวนการพัฒนาให้เป็นสมัยใหม่ (Modernization) ในประเทศกำลังพัฒนาดังเช่นประเทศไทย การพัฒนาไปสู่เป้าหมายที่พึงประสงค์จะสำเร็จไปไม่ได้เลย หากละเลยหรือขาดไปซึ่งนโยบายในการบริหารการพัฒนาชนบทที่ดีและมีความเหมาะสมกับพื้นที่ ดังอาจจะกล่าวถึงความสำคัญของสิ่งนี้ ตาม ดิน ปรัชญพฤทธิ (2541, 328) ได้ว่า "การพัฒนาชนบทก็คือหัวใจของการพัฒนาประเทศ" นั่นเอง

ในกระบวนการหรือกิจกรรมของการพัฒนาชนบท มีเป้าหมายที่สำคัญ อาทิเช่น ในทางเศรษฐกิจ คือ การเพิ่มขึ้นของรายได้ส่วนบุคคล การเพิ่มขึ้นของผลผลิต อันหมายรวมถึงการมีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ นั่นเอง ในขณะที่ทางสังคม คือ ความกลมเกลียวกันของคนในชุมชน การเป็นสังคมที่มีความยุติธรรม มีสวัสดิการสังคมที่ดี และการมีคุณภาพชีวิตที่ดี ส่วนในทางวัฒนธรรม คือ การอนุรักษ์และการสร้างความพึงพอใจที่เพิ่มขึ้นต่อความหลากหลายและความเจริญเฟื่องฟูของวัฒนธรรม และในทางสังคมการเมือง คือ การเพิ่มขึ้นของความตระหนักรู้ และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคมหรือในการเมือง (Rogers, 1994, 88-89) อย่างไรก็ตาม เป้าหมายดังกล่าวข้างต้นนี้ อาจเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีโดยผ่านทางแนวความคิดที่แพร่หลาย อาทิเช่น การพึ่งพิงและการพึ่งพาตนเองได้ (Dependency and Self-Reliance) การบรรลุถึงความต้องการหรือความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ (Meeting Basic Human Needs) - จปฐ. การปลดปล่อยหรือปลดปล่อยจากความทุกข์ยากชนิดต่าง ๆ (Liberation) และ การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของประชาชน (Participation) นั่นเอง

การพัฒนาสังคมไทยให้มีความเป็นสมัยใหม่ในภาพรวมวิธีการหนึ่งที่ถูกกล่าวถึงอยู่เสมอก็คือ การเพิ่มระดับของการพัฒนาของชุมชนชนบทให้มีความเท่าเทียมหรืออย่างน้อยก็ให้ใกล้เคียงกับชุมชนเมือง หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งอย่างเป็นรูปธรรมก็คือการทำให้ องค์การบริหารส่วนตำบล หรือ "อบต." มีความเจริญและพัฒนาขึ้นจนถูกยกฐานะให้เป็น "เทศบาลตำบล" หรือ เพิ่มระดับของการพัฒนาให้องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) ต่าง ๆ มีความเจริญและพัฒนาขึ้นจนเทียบเท่าหรือใกล้เคียงกับกรุงเทพมหานคร (หรือเมืองพัทยาก็ตาม) เพราะเราคงปฏิเสธ

ไม่ได้ว่าตามระเบียบการบริหารราชการแผ่นดินส่วนท้องถิ่น มีเส้นทางการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น คือ หาก “อบต.” ได้ที่มีระดับของการพัฒนาตามเกณฑ์ที่กระทรวงมหาดไทยกำหนดขึ้น ก็จะได้รับยกฐานะขึ้นเป็น “เทศบาลตำบล” ในที่สุด และประกอบกับ “กรุงเทพมหานคร” และ “เมืองพัทยา” ก็คือ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นขนาดใหญ่ที่มีระดับของการพัฒนาที่ไปไกลกว่า “องค์การบริหารส่วนจังหวัด” นั่นเอง ทั้งนี้การลดช่องว่างในระดับของการพัฒนาระหว่างชุมชนชนบทและชุมชนเมือง ก็เพื่อให้เกิดความเท่าเทียมกันจนมีคุณลักษณะของการพัฒนาที่พึงประสงค์ คือ “ความเจริญเติบโตอย่างเท่าเทียมหรือเสมอภาคกัน (Growth with Equity)”

ดังเช่นข้อสรุปย่อยที่ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2538) ได้ยกขึ้นมายืนยันจนเป็นที่กล่าวถึงในทางวิชาการ สังคมศาสตร์ที่ว่า สังคมไทยมีความเจริญเติบโตอย่างไม่เท่าเทียมหรือไม่เสมอภาคกัน จนเป็นเหมือนดัง “สองนคราประชาธิปไตย” กล่าวคือ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ได้นำเสนอความสัมพันธ์ที่เป็นปฏิภาคกันระหว่างเมืองและชนบทที่ว่าคนในชนบทซึ่งดำรงชีพด้วยการทำเกษตรกรรมหรือบรรดาชาวไร่ชาวนาที่โดยเกือบจะทั้งหมดมีฐานะยากจนทำหน้าที่เป็นผู้ตั้งรัฐบาลในการบริหารประเทศโดยผ่านกระบวนการของการเลือกตั้ง อันมีข้อสงสัยที่แม้ว่าจะจะเป็นการเลือกตั้งที่ไม่บริสุทธิ์ยุติธรรมก็ตาม โดยอาจจะมีการซื้อสิทธิ์ขายเสียงกัน แต่อย่างไรก็ดีจนในที่สุดแล้ว ผู้ชนะก็ได้เข้ามาตั้งเป็นรัฐบาลขึ้น แต่บนเส้นทางเดียวกันนี้เอง ชนชั้นกลางในชุมชนเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือในกรุงเทพมหานคร กลับทำหน้าที่ในการ “ล้มรัฐบาล” เพราะมองเห็นถึงความบกพร่องหรือการทุจริตของรัฐบาล จนไม่เหมาะสมที่จะอยู่ในตำแหน่งอีกต่อไป และเอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2538, หน้าปก) ได้นำเสนอแนวคิดที่สำคัญ ดังที่สรุปไว้ที่หน้าปกหนังสือว่า “ทำอย่างไรชนชั้นกลางจึงไม่เพียงแต่ล้มรัฐบาลได้ หากตั้งรัฐบาลได้ด้วย? ทำอย่างไรชาวนาชาวไร่จึงไม่เพียงแต่ตั้งรัฐบาลได้ หากควบคุมและถอดถอนรัฐบาลนั้นได้เช่นกัน?”

คำตอบของปัญหาเรื่องความไม่เท่าเทียมกันระหว่างชนบทและเมืองที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ก็คือ การทำให้ชนบทมีความเจริญเติบโตอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันกับชุมชนเมือง หรือกล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือ การทำให้คนในชนบทมีการเปลี่ยนแปลงในด้านการพัฒนาขึ้น ทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ดังเช่นที่ได้กล่าวถึงเป้าหมายของการพัฒนามาข้างต้นนี้แล้ว หรือเรียกได้ว่าเป็นการลดช่องว่างของการพัฒนาระหว่างชุมชนชนบทและชุมชนเมืองนั่นเอง โดยการพัฒนาดังกล่าวนี้ จะต้องเป็นการกระจายผลประโยชน์หรือสิ่งที่มีคุณค่าทางการเมืองให้กับคนในชนบทอย่างเท่าเทียมกัน เพื่อขจัดไปซึ่งปัญหารากแก้วที่ยังลึกลึกอยู่ในสังคมชนบทไทย คือ ประการที่หนึ่ง ความไม่อันหมายถึง ไม่รู้หนังสือ คือ ไม่สามารถอ่านออก เขียนได้ ไม่สามารถคิดเลขในชีวิตประจำวันอย่างง่าย ๆ ได้ ประการที่สอง ความจน อันหมายถึง มีได้รายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย จนมีสภาพหนี้สินรุงรัง ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้ว จะเป็นหนี้ธนาคาร รวมถึงหนี้ในระบบ ดังเช่นการเป็นคู่ทางธุรกรรมของการกู้ยืมเงินกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) และ ประการที่สาม ความเจ็บป่วย อันหมายถึง บริการสาธารณสุขที่ไม่ทั่วถึง ไม่เพียงพอหรือไม่มีความสามารถในการเข้าถึงบริการสาธารณสุขชนิดนี้ได้ อย่างไรก็ดี ปัญหาทั้งสามประการนี้ หากสามารถแก้ไขปัญหาคความยากจนลงไปได้ อีกสองปัญหาที่เหลือก็จะสามารถคลี่คลายลงตามมาได้ ซึ่ง Galbraith (1965, 14-19) ได้พยายามค้นหาคำตอบของปัญหาคความยากจนเอาไว้ว่าเกิดจากปัจจัยสาเหตุ 8 ประการ โดยอาจจะมาจากปัจจัยหนึ่งหรือหลาย ๆ ปัจจัยร่วมกันก็ได้ อันได้แก่ 1) คนจนเพราะเขาชอบชีวิตแบบนั้น 2) ประเทศยากจนเพราะสภาพดินฟ้าอากาศไม่อำนวย 3) ประเทศยากจนเพราะถูกกดขี่จากอาณานิคมนิยม 4) ความยากจนเป็น

ผลพวงจากการบูตริตของชนชั้น 5) ความยากจนเกิดจากทุนไม่เพียงพอ 6) ความยากจนเกิดจากการมีประชากรมากเกินไป 7) ความยากจนสืบเนื่องมาจากนโยบายเศรษฐกิจที่ไม่ดี และ 8) ความยากจนเกิดจากความไม่รู้

อย่างไรก็ดี การศึกษาเรื่องการพัฒนาโดยสรุป สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ทฤษฎีใหญ่ ๆ (Rogers, 1994, 91-109) กล่าวคือ ทฤษฎีที่ว่าด้วยความขาดแคลนและความต้องการ (Deprivation and Needs Theories) และทฤษฎีที่ว่าด้วยการกีดกัน (Exclusion Theories) โดยทฤษฎีแรกมีวิธีการ คือ 1) การเอาชนะความยากจน (Overcoming Poverty) และ 2) การทำให้บุคคลได้รับสิ่งที่เป็นความจำเป็นพื้นฐานสำหรับการดำเนินชีวิตอย่างเพียงพอ (Meeting Basic Human Needs) ในขณะที่ทฤษฎีหลังมีวิธีการ คือ 1) การทำให้บุคคลสามารถพึ่งพาตนเองได้ (Self-reliance) 2) การปลดปล่อยหรือปลดปล่อยจากความทุกข์ยากชนิดต่าง ๆ (Liberation) และ 3) การส่งเสริมให้บุคคลได้เข้ามีส่วนร่วม (Participation) สำหรับแนวทางของการพัฒนาชนบทที่มีใช้กันอยู่โดยทั่วไปประกอบไปด้วยหลายแนวทาง (ดิน ปรัชญพฤทธ์, 2541, 342-344) อาทิเช่น 1) การพัฒนาชนบทที่ริเริ่มโดยประชาชน 2) การพัฒนาชนบทที่ริเริ่มโดยรัฐบาลแล้วให้ประชาชนนำไปปฏิบัติ 3) การพัฒนาชนบทแบบพันทางดังเช่นที่มีใช้อยู่ในประเทศอินเดีย 4) การพัฒนาชนบทโดยพระสงฆ์และคณะกรรมการวัด 5) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของชนบท 6) การพัฒนาชนบทโดยการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร 7) การพัฒนาชนบทโดยการพัฒนาคน และ 8) การพัฒนาชนบทโดยอาศัยความช่วยเหลือจากองค์การระหว่างมิตรประเทศและองค์การเอกชนที่ไม่หวังผลกำไร ซึ่งสำหรับในประเทศไทย กล่าวได้ว่า ได้ใช้แนวทางการพัฒนาชนบทที่ผสมผสานกันแทบจะทุกรูปแบบดังกล่าวมาข้างต้นนี้

ในขณะที่ Rogers (1994) ได้พยายามอธิบายเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงเพื่อการพัฒนาโดยมีจุดเน้นที่ลักษณะของเส้นทาง ซึ่งตัวแบบแนวทางของการพัฒนาชนบทแบบเดิมมิได้กล่าวถึงสิ่งนี้ไว้อย่างชัดเจน ดังที่เนื้อหาของบทความนี้จะได้นำมากล่าวถึง และขยายความออกไปในรายละเอียดโดยตัวอย่างข้อค้นพบที่ไปไกลกว่า Rogers ของไพบูลย์ โพธิ์วังประสิทธิ์ (2554) ที่ได้ทำการศึกษาวิจัยตามเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มองค์กรเพื่อการปฏิบัติ แล้วพบว่าเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงประเภทนี้ สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ขั้นตอนใหญ่ และ 12 ขั้นตอนย่อย ดังที่จะได้นำเสนอต่อไป ดังนั้น วัตถุประสงค์หลักของบทความนี้ ก็คือ การนำเสนอเนื้อหาเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดของ Rogers (1994) เพื่อเผยแพร่แนวความคิดดังกล่าวให้กับนักพัฒนา เพื่อนำไปใช้เป็นเครื่องมืออันเป็นแนวทางสำหรับการจัดกิจกรรมการพัฒนาให้กับชุมชนชนบทต่อไป และรวมไปถึงผู้ที่ให้ความสนใจโดยทั่วไปกับวิชาการทางด้านการบริหารการพัฒนาชนบทของประเทศไทยด้วย

เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงเพื่อการบริหารการพัฒนาชนบท

สำหรับวิธีการหรือแนวทางเพื่อการปฏิบัติอันจะนำไปสู่เป้าหมายของการพัฒนาชนบท สามารถกระทำได้โดยอาศัย "เส้นทางของการเปลี่ยนแปลง (Routes to Change)" ตามแนวคิดของ Rogers (1994, 118-130) เป็นแนวทางของการบริหารการพัฒนาชนบท โดยใช้วิธีการให้การฝึกอบรมและการศึกษานอกโรงเรียนดังที่จะได้นำเสนอต่อไปนี้ กล่าวคือ เส้นทางของการเปลี่ยนแปลง สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ เส้นทางแบบบางส่วน (เส้นทางแบบชั่วคราว) และเส้นทางแบบเต็ม (เส้นทางแบบถาวร)

เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ถือได้ว่า "เป็นเครื่องมือ" ที่จำเป็นสำหรับนักพัฒนาซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agents) จากทั้งภายในชุมชน (Insiders) และภายนอกชุมชน (Outsiders) ที่ต้องการ

จะเอาชนะ “ความไม่แน่ใจ” ของพี่น้องในชนบทให้กลายเป็นรอยยิ้มที่เต็มไปด้วยความสุข อันหมายถึงการมีคุณภาพชีวิตที่ดี (Quality of Life) โดยที่นักพัฒนาจะต้องเรียนรู้สิ่งนี้ไว้ เพื่อนำไปใช้ในการปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงแบบชั่วคราว ประกอบไปด้วยขั้นตอนที่สำคัญ 5 ขั้นตอน โดยเรียงตามลำดับ คือ เริ่มต้นจาก 1) สภาพการณ์ที่เป็นอยู่ 2) การกระตุ้นความตระหนักรู้ 3) การพัฒนาความรู้ ทักษะ และ ทัศนคติ 4) การลงมือปฏิบัติ และ 5) การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ ดังรูปที่ 1

รูปที่ 1 เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงแบบชั่วคราว

ที่มา : Rogers, 1994, 119

เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงแบบชั่วคราว สามารถแบ่งย่อยออกได้เป็น 3 เส้นทาง ดังต่อไปนี้ คือ

1) เส้นทางของระบบราชการ

รูปที่ 2 เส้นทางของระบบราชการ

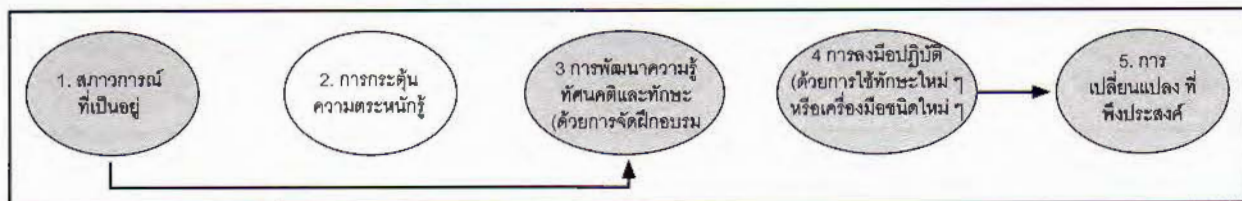
ที่มา : Rogers, 1994, 119

เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงแบบนี้ เริ่มต้นจากสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ จากนั้นก็ข้ามขั้นตอนของการกระตุ้นความตระหนักรู้ และขั้นตอนของการพัฒนาความรู้ ทักษะ และทัศนคติ ไป แต่กลับมุ่งไปสู่การลงมือปฏิบัติในทันที ด้วยวิธีการที่ระบบราชการใช้การออกกฎเกณฑ์และการบังคับ เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้มีการปฏิบัติตามนั้น การข้ามขั้นตอนดังกล่าวก่อให้เกิดผล คือ กลุ่มเป้าหมายมิได้มีการพัฒนาความรู้ ทักษะ หรือทัศนคติที่จำเป็นสำหรับการเปลี่ยนแปลงขึ้นเลย แต่กลับถูกบังคับให้ลงมือปฏิบัติตามโดยทันที ดังนั้น สภาพของการถูกบังคับเช่นนี้ อาจมีทั้งส่วนที่พึงพอใจที่จะปฏิบัติตาม หรือในทางตรงกันข้าม ก็อาจมีส่วนที่ไม่พึงพอใจที่จะปฏิบัติตาม แต่จำเป็นต้องปฏิบัติตาม เพราะถูกบังคับก็ได้ ดังรูปที่ 2 ข้างต้น

จึงกล่าวโดยสรุปได้ว่าเส้นทางชนิดนี้ ก็คือ การออกกฎ ระเบียบ หรือกฎหมาย เพื่อให้ประชาชนได้ปฏิบัติตาม โดยให้อำนาจในการบังคับนั่นเอง อันเป็นเส้นทางของระบบราชการที่มีใช้กันอยู่โดยทั่วไปทั้งในและต่างประเทศ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเส้นทางนี้จะมีข้อดีที่เป็นขั้นตอนเพียงแค่นั้น ๆ เท่านั้น แต่ข้อเสียก็คือการบังคับให้ปฏิบัติตามโดยใช้อำนาจบังคับแต่เพียงอย่างเดียว โดยมิได้มีการเปลี่ยนแปลงให้กลุ่มเป้าหมายเกิดทัศนคติที่ดีและยินยอมปฏิบัติตาม

ตามด้วยตนเองโดยความสมัครใจ ก็อาจจะไม่มีความยั่งยืนและถาวรก็ได้ อาทิเช่น การออกกฎหมายให้ผู้ขับขีรถจักรยานยนต์สวมหมวกนิรภัย และทางเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจหน้าที่ในการปฏิบัติด้วยการจับกุมผู้ที่ฝ่าฝืน ก็ประกาศให้พื้นที่นั้น ๆ เป็นพื้นที่บังคับใช้กฎหมายดังกล่าว 100 % แต่หากพิจารณาให้ดี ถ้าปราศจากซึ่งอำนาจในการบังคับ จะมีผู้ปฏิบัติตามหรือไม่ จำนวนมากน้อยเท่าใด หรือในอีกทางหนึ่ง หากมิได้มีป้ายเตือน (หรือสิ่ง) ไว้ว่า “เป็นพื้นที่บังคับใช้กฎหมายนี้ 100 %” แล้ว จำนวนของผู้ฝ่าฝืนกฎหมายในข้อนี้ จะมีเพิ่มมากขึ้นหรือไม่

2) เส้นทางของเทคโนโลยี (นักวิชาการและ NGOs)

รูปที่ 3 เส้นทางของเทคโนโลยี (นักวิชาการและ NGOs)

ที่มา : Rogers, 1994, 120

เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงแบบนี้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาความรู้ ทัศนคติ และทักษะด้วยการจัดการฝึกอบรมให้กับกลุ่มเป้าหมายของการพัฒนาขึ้น โดยส่วนใหญ่เส้นทางชนิดนี้ จะถูกนำมาใช้ในการปฏิบัติโดยนักพัฒนา (นักวิชาการและกลุ่ม NGOs) ที่เชื่อในการแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยวิธีการเสริมสร้างระดับความรู้ ทัศนคติ และทักษะในเรื่องต่าง ๆ โดยที่ขั้นตอนของเส้นทางเริ่มต้นจาก สภาวะการณ์ที่เป็นอยู่ จากนั้นก็ข้ามขั้นตอนของการกระตุ้นความตระหนักในการแก้ไขปัญหาหรือโอกาสต่าง ๆ โดยที่นักพัฒนาได้ทำหน้าที่ในการตัดสินใจแทนกลุ่มเป้าหมายไปแล้ว ทั้งโดยจะรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม ว่ากลุ่มเป้าหมายเหล่านั้นสมควรที่จะได้รับการเสริมสร้างความรู้ ทัศนคติ หรือทักษะก็ตาม โดยที่ขั้นตอนมุ่งตรงไปยังกระบวนการของการจัดการฝึกอบรมขึ้นในกลุ่มเป้าหมายโดยทันที จากนั้น จึงนำไปสู่ขั้นตอนที่ให้ผู้รับการฝึกอบรมได้นำเอาทักษะชนิดใหม่ ๆ หรือเครื่องมือชนิดใหม่ ๆ ไปใช้ในการปฏิบัติด้วยตนเอง เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ในสายตาและวิธีการที่นำมาเสนอให้ของกลุ่มนักพัฒนานั้น ดังรูปที่ 3 ข้างต้น

ตัวอย่างเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงชนิดนี้ ที่พบเห็นได้บ่อย ๆ ได้แก่ โครงการเสริมสร้างหรือการเพิ่มรายได้ของประชาชนในชนบท (Rogers, 1994, 120) อาทิเช่น การประดิษฐ์หรือการทำสินค้าชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ที่มีนักพัฒนาแคว้นเวียนกันเข้ามาให้การฝึกอบรมอย่างสม่ำเสมอโดยหวังว่าจะเป็นเพิ่มรายได้ให้กับประชาชนผู้รับการฝึกอบรมเหล่านั้น นอกจากนั้น ยังมีโครงการการสอนให้อ่านออกเขียนได้ (Literacy) อย่างรวบรัดของกรมการศึกษานอกโรงเรียน โดยผ่านตัวแทนของการเปลี่ยนแปลงคือ “ครูอาสา” ที่เดินสอนหนังสือไปตามบ้านเรือนต่าง ๆ ในชนบท รวมทั้งโครงการประเภทการส่งเสริมการเกษตรทั้งหลายด้วยเช่นเดียวกัน

จึงทำให้สามารถวิเคราะห์ได้ว่า ข้อดีของเส้นทางชนิดนี้ก็คือ เป็นการมุ่งที่การเสริมสร้างระดับความรู้ ทัศนคติ และทักษะให้กับกลุ่มเป้าหมายของการพัฒนาด้วยวิธีการให้การฝึกอบรม แต่ข้อเสียที่มักพบเห็นได้บ่อย ๆ เพราะเส้นทางชนิดนี้มิได้ให้ความสำคัญกับการกระตุ้นความตระหนักของกลุ่มเป้าหมาย ก็คือ ความไม่สนใจหรือ “ไม่มีใจ”

ของกลุ่มเป้าหมาย กล่าวคือ เมื่อนักพัฒนามาให้การฝึกอบรม ก็จะเข้ารับการฝึกอบรมไปก่อน อาจด้วยความเกรงใจหรือเหตุผลอื่นใดก็ตาม อาทิเช่น เป็นเงื่อนไขของการขอยืมเงินจากสถาบันการเงินของรัฐบางแห่งในปัจจุบันในประเทศไทย ที่ผู้กู้จะต้องได้รับการฝึกอบรมในโครงการเสริมสร้างรายได้ (Income Generating Program) ก่อน แต่ในความเป็นจริงก็คือ กลุ่มคนเหล่านี้มองไม่เห็นถึงความสำคัญและไม่คิดที่จะนำไปปฏิบัติอย่างจริงจังในชีวิตประจำวันแต่อย่างใด ดังนั้น เมื่อจบการฝึกอบรมไปแล้ว ก็เท่ากับการปฏิบัติได้จบลงไปด้วยพร้อม ๆ กัน หรือส่งคืนสิ่งที่นักพัฒนามามอบให้ไปในพื้นที่เลยก็ว่าได้

3) เส้นทางของกลุ่มรณรงค์เพื่อการปฏิบัติ

รูปที่ 4 เส้นทางของกลุ่มรณรงค์เพื่อการปฏิบัติ

ที่มา : Rogers, 1994, 121

เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงแบบนี้ นักพัฒนาหรือผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่เป็นนักรณรงค์หรือกลุ่มรณรงค์ ในกิจกรรมทางสังคมในเนื้อหาต่าง ๆ มักนิยมนำมาใช้เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ขึ้น ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มรณรงค์ทางด้านสิ่งแวดล้อม กลุ่มชุมชนเรียกร้องโดยสันติและอิสรภาพต่อรัฐบาล กลุ่มเคลื่อนไหวในประเด็นหรือกรณีต่าง ๆ ฯลฯ โดยเส้นทางเริ่มต้นจากสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ จากนั้นนักพัฒนาหรือนักรณรงค์จะทำการกระตุ้นความตระหนักรู้ให้กับกลุ่มเป้าหมายให้รับรู้และตระหนักถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้น ซึ่งโดยส่วนใหญ่มักจะอยู่ในรูปที่หากปล่อยให้สภาพการณ์ที่เป็นอยู่ดำเนินอย่างต่อเนื่องต่อไปอีก โดยไม่มีการขัดขวางหรือยุติกิจกรรมที่ถูกละเลยว่าเป็นปัญหาอยู่นั้น ก็จะทำให้เกิดผลเสียขึ้น ซึ่งผลเสียดังกล่าวนี้ ก็ขัดแย้งกับผลประโยชน์โดยชอบธรรมของกลุ่มเป้าหมายโดยตรง หรืออาจจะกระทบกระเทือนถึงผลประโยชน์ของบุคคลโดยส่วนใหญ่ในสังคมด้วยก็ได้ ซึ่งหากเป็นดังกรณีหลังนี้ ก็จะกลายเป็นประเด็นของการกระทำโดยการเคลื่อนไหวที่อ้างได้ว่าเป็น "จิตสาธารณะ" อันหมายถึงมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม มีความเสียสละและยินดีที่จะทำเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม พร้อมทั้งมีความปรารถนาที่จะช่วยแก้ไขปัญหให้กับผู้อื่นและสังคมด้วยความเต็มใจ และเท่าที่ความสามารถของตนเองจะกระทำได้ (ยุทธนา วรณปิติกุล, 2542; บรรพม มณีโชติ, 2530 อ้างถึงใน เจนค์จุฬา คำดี และฉันทนา กล่อมจิต, 2553, 1381) อย่างไรก็ตามการตามกระบวนการของเส้นทางชนิดนี้จะให้ความสำคัญกับขั้นตอนของการกระตุ้นความตระหนักรู้กับกลุ่มเป้าหมายเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพื่อให้เกิดทัศนคติและความคิดเห็น อันเป็นความยินยอมที่จะร่วมปฏิบัติตาม ตามประเด็นเนื้อหาของการรณรงค์นั้น ๆ เมื่อประชาชนในชนบทซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายมีความตระหนักรู้ในระดับที่นักพัฒนามองว่าเพียงพอแล้ว ก็จะสนับสนุนให้กลุ่มเป้าหมายได้ลงมือปฏิบัติในขั้นตอนต่อไป เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ ดังรูปที่ 4 ข้างต้น

จึงวิเคราะห์ได้ว่า ข้อดีของเส้นทางแบบนี้ก็คือ การพยายามสร้างความตระหนักรู้ให้เกิดขึ้นกับกลุ่มเป้าหมาย

เพื่อให้รับรู้และตระหนักในสถานการณ์ที่เกิดขึ้นและเป็นอยู่ ทำให้นักพัฒนาสามารถสร้างสำนึกของความเป็นพวกพ้องเดียวกันให้เกิดขึ้น อันเป็นการรวมกลุ่มของนักพัฒนากับกลุ่มเป้าหมายให้กลายเป็นสิ่งเดียวกันได้ และเมื่อเป็นหนึ่งเดียวกันแล้ว ก็จะทำให้เกิดพลังของการลงมือปฏิบัติอย่างเข้มแข็ง ทั้งนี้เพราะมีจิตวิญญาณหรือเจตนารมณ์ที่แน่วแน่ในประการเดียวกัน และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ได้ ในทางตรงกันข้าม ข้อเสียที่ค่อนข้างชัดเจนของเส้นทางการเปลี่ยนแปลงชนิดนี้ ก็คือ เส้นทางการนี้ เน้นที่การกระตุ้นความตระหนักให้เพิ่มมากขึ้นแต่เพียงอย่างเดียว โดยที่มิได้มีการระดมทุนของการให้ความรู้และทักษะที่จำเป็น ดังนั้น ในกระบวนการของการนำไปปฏิบัติจึงมีลักษณะที่ “ทำไปโดยไม่มีความรู้” แต่ก็ตระหนักว่าจะต้องทำไปเพื่อแก้ไขปัญหา ดังนั้น สิ่งนี้เองที่อาจจะเป็นอันตรายค่อนข้างมาก กับกิจกรรมของกระบวนการหรือผลของการกระทำ อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากิจกรรมที่ให้เส้นทางการเปลี่ยนแปลงชนิดนี้ โดยส่วนใหญ่จะมีลักษณะธรรมชาติที่สันติ-อหิงสา (Less Violence) (มีฉะนั้นแล้ว คงจะเกิดความสับสนวุ่นวายขึ้นในสังคมบ่อย ๆ) แต่ในทางตรงกันข้าม ก็เป็นธรรมดาที่ในบางกิจกรรม ก็อาจจะไม่ใช่ ก็ได้เช่นเดียวกัน ดังนั้น เมื่อระดับของความตระหนักมีมากขึ้นจนนักพัฒนาไม่สามารถที่จะควบคุมได้อีกต่อไป กลุ่มเป้าหมายอาจจะเต็มไปด้วยอารมณ์และความรู้สึกที่คับแค้น โกรธแค้น เพราะรับรู้และตระหนักถึงการสูญเสียไปซึ่งผลประโยชน์ และในสถานการณ์เช่นนี้ ก็อาจจะนำไปสู่ “ฝูงชนบ้าคลั่ง (Mob)” ที่ผู้นำการเปลี่ยนแปลงหรือนักพัฒนาไม่อาจจะควบคุมต่อไปได้อีก และอาจจะนำมาซึ่งความเสียหายหรือความสูญเสียได้เช่นกัน

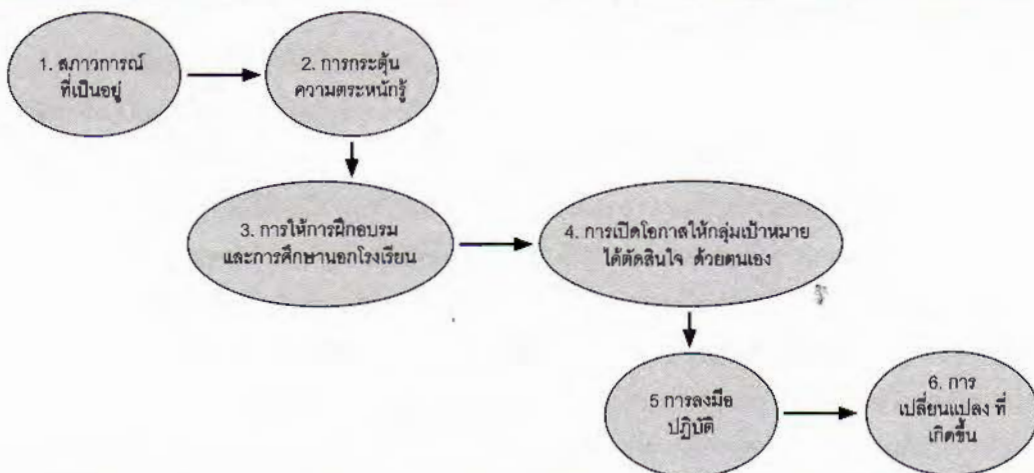
จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าเส้นทางการเปลี่ยนแปลงแบบชั่วคราวทั้ง 3 เส้นทาง มีความเหมือนกันตรงที่ว่า เป็นเส้นทางการกระทำที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้อย่างรวดเร็ว รวมทั้ง ผู้นำการเปลี่ยนแปลงหรือนักพัฒนาก็เป็นผู้ที่แสดงบทบาทในการตัดสินใจนำเอามาใช้กับกลุ่มเป้าหมายแต่เพียงฝ่ายเดียวเท่านั้น โดยที่กลุ่มเป้าหมายไม่อยู่ในฐานะที่จะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกระบวนการของกิจกรรมตามเส้นทางการพัฒนาดังกล่าวนี้เลย จนกล่าวได้ว่า ในทุก ๆ ขั้นตอนของแต่ละเส้นทาง นักพัฒนาจะเป็นผู้ที่ “ยึดเยียด” แนวทางการกระทำให้กับกลุ่มเป้าหมายเพียงฝ่ายเดียวเท่านั้น แต่ข้อดีโดยรวมของทุกเส้นทางก็คือ “จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์” ขึ้น แม้ว่ามีการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ จะเกิดขึ้นเพียงแค่ชั่วคราวหรือในระยะเวลาเพียงสั้น ๆ เท่า ๆ กับที่นักพัฒนาที่มาจากภายนอก ยังคงอยู่ในพื้นที่นั้น ๆ ต่อไป แต่เพียงเท่านั้นก็เป็นได้ ดังเห็นได้จากผลที่เกิดขึ้น คือ มีโครงการพัฒนาจำนวนมากที่ไม่มีการสานต่อโดยสมาชิกในหมู่บ้านอีกต่อไป เมื่อนักพัฒนาได้ออกไปจากหมู่บ้านนั้น ๆ แล้ว ซึ่งในประเด็นนี้ Rogers (1994, 122) ได้กล่าวเน้นย้ำไว้ว่าการพัฒนาที่จะก่อให้เกิดผลอย่างคงทนถาวร (Permanent Development) จะต้องมีส่วนสำคัญครบถ้วนทุกขั้นตอน กล่าวคือ 1) มีการพัฒนาความตระหนัก 2) มีการพัฒนาความรู้ ทักษะ หรือทักษะ และ 3) มีการลงมือปฏิบัติ

ดังนั้น คำถามที่สำคัญของวาทกรรมการพัฒนา ก็คือ การพัฒนาหรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งได้ว่า “กระบวนการของการเปลี่ยนแปลงชนิดที่มีการวางแผนไว้ล่วงหน้า” ควรจะต้องเกิดขึ้นอย่างถาวรหรือไม่ เพราะตามเป้าหมายของการพัฒนาประเทศ การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์จะต้องเกิดขึ้นอย่างถาวร เพื่อให้ประชาชนในประเทศมีคุณภาพชีวิตที่ดีตลอดไป จะต้องมิใช่ผลดีที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าเพียงชั่วคราวหรือชั่วครู่เท่านั้น เหมือนดังที่ประชาชนมีปลากิน อิ่มหน้าสำราญจากการมอบปลาให้ของเจ้าหน้าที่ทางราชการ และเมื่อประชาชนกินปลาตัวนั้นหมดไปแล้ว ก็จะกลับมาหิว (มีความทุกข์ยาก) เหมือนดังเดิมอีก แนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี้ คงอยู่ที่เส้นทางการเปลี่ยนแปลงแบบถาวร ที่เน้นการให้การศึกษาออกโรงเรียน (Non-formal Education) มากไปกว่าเพียงแค่ให้การ

ฝึกอบรมแบบที่เส้นทางของนักพัฒนาที่เป็นนักวิชาการหรือ NGOs มักนิยมกระทำกันในรูปแบบของโครงการพัฒนาที่นำเสนอกิจกรรมการฝึกอบรมในระยะเวลาสั้น ๆ เท่านั้น และในประการที่สำคัญก็คือ การเปิดให้กลุ่มเป้าหมายได้มีโอกาสมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision-making) ในกิจกรรมของกระบวนการตามเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงด้วยตนเอง อันเป็นรูปธรรมที่ทรงคุณค่าของ “การมีส่วนร่วม” ที่สำคัญสำหรับวาทกรรมการพัฒนาชนบท ซึ่งจะได้อธิบายต่อไป

เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงแบบถาวร ประกอบไปด้วยขั้นตอนที่สำคัญ 6 ขั้นตอน โดยที่ลำดับของการเกิดขึ้นในแต่ละกิจกรรม อาจจะเปลี่ยนแปลงไปได้ กล่าวคือ เริ่มต้นจาก (หนึ่ง) สภาพการณ์ที่เป็นอยู่ (สอง) การกระตุ้นความตระหนักรู้ (สาม) การให้การฝึกอบรมและการศึกษานอกโรงเรียน (สี่) การเปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายได้ตัดสินใจด้วยตนเอง (ห้า) การลงมือปฏิบัติ และ (หก) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ดังรูปที่ 5

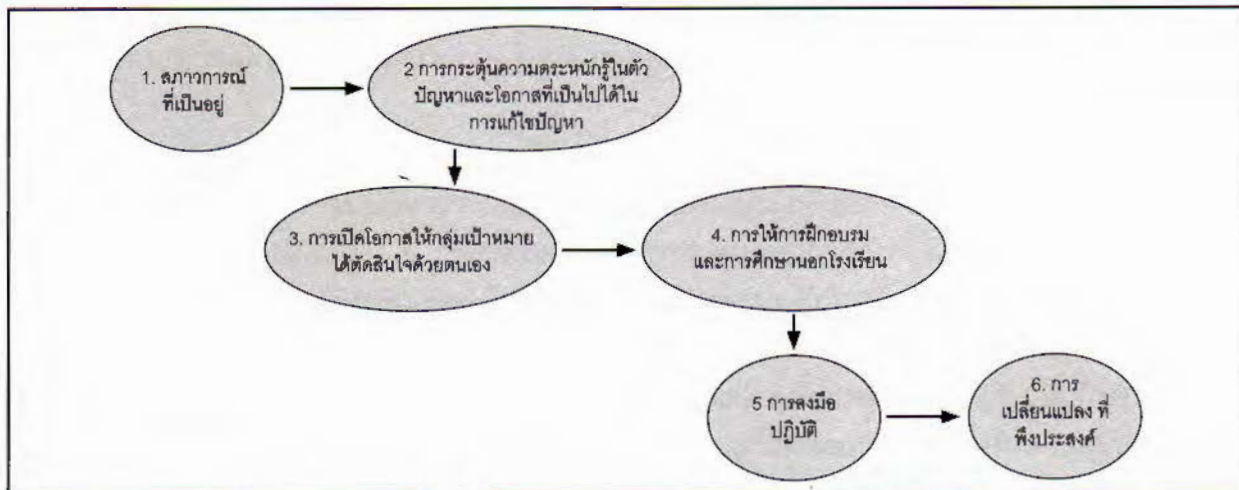
เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างถาวรขึ้นในชุมชนชนบท มีความจำเป็นที่กระบวนการของการพัฒนาจะต้องประกอบไปด้วยขั้นตอนทุกขั้นตอนทั้ง 6 ประการดังกล่าวมานี้ ซึ่งสิ่งสำคัญที่เส้นทางแบบชั่วคราวมักจะขาดไปก็คือ การเสริมสร้างหรือพัฒนาความตระหนักรู้ การพัฒนาความรู้ความเข้าใจ ทักษะที่ดี และทักษะที่จำเป็นที่จะถูกนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหา และการมีส่วนร่วมในกระบวนการตามเส้นทางของการเปลี่ยนแปลง ด้วยการตัดสินใจและการลงมือปฏิบัติตามที่ตนเองได้ตัดสินใจไปแล้วนั้น

รูปที่ 5 เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงแบบถาวร
ที่มา : สังเคราะห์ขึ้นจากแนวความคิดของ Rogers, 1994, 122-124

อย่างไรก็ดี เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงแบบถาวรทุก ๆ เส้นทาง จะเริ่มต้นที่สภาพการณ์ที่เป็นอยู่จากนั้นจึงตามมาด้วยขั้นตอนของการกระตุ้นความตระหนักรู้ให้กับกลุ่มเป้าหมาย และจะตามมาด้วยลำดับของขั้นตอน (Sequences) ที่แตกต่างกันไปในแต่ละเส้นทาง ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 เส้นทาง ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้ คือ

1) เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงชนิดที่ให้กลุ่มเป้าหมายได้ตัดสินใจก่อนที่จะให้การฝึกอบรมและการศึกษานอกโรงเรียน

รูปที่ 6 เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงชนิดที่ให้กลุ่มเป้าหมายได้ตัดสินใจก่อน
ที่มา : Rogers, 1994, 124

เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงแบบถาวรชนิดนี้ เริ่มต้นที่สภาพการณ์ที่เป็นอยู่ ซึ่งโดยทั่วไปทุก ๆ เส้นทางก็จะหมายถึง สภาพอันเป็นปัญหา กล่าวคือประชาชนได้รับความทุกข์ยาก ความลำบาก ความเดือดร้อนต่าง ๆ นานา จากนั้นนักพัฒนา ก็จะพยายามกระตุ้นความตระหนักถึงตัวปัญหาดังกล่าว เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้รับรู้ถึงสิ่งนี้คือปัญหาและเกิดความตระหนักว่าจะต้องหาทางเพื่อให้หลุดพ้นจากปัญหานี้ไปให้ได้ ซึ่งนักพัฒนาอาจจะนำเสนอเนื้อหาในแต่ละเรื่องหรือหลาย ๆ เรื่องราวพร้อม ๆ กันไปก็ได้ พร้อมทั้งนักพัฒนายังจะนำเสนอโอกาสของความเป็นไปได้สำหรับการแก้ไขปัญหาที่กลุ่มเป้าหมายพึงสามารถจะกระทำได้ จากนั้นก็จะนำไปสู่ขั้นตอนที่สำคัญที่สุดของเส้นทางก็คือ การเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้ตัดสินใจว่าพวกเขาจะแก้ไขปัญหาที่กล่าวมานี้อย่างไร ผลของการเปลี่ยนแปลงในสภาพใดที่พวกเขาพึงปรารถนา และแนวทางในการปฏิบัติอย่างคร่าว ๆ ที่พวกเขาพอจะนำเสนอได้ อันแตกต่างไปจากเส้นทางแบบชั่วคราวดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ที่ทั้งหมดไม่มีขั้นตอนสำคัญ คือ การเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้ร่วมตัดสินใจนี้เลย จะมีก็เพียงแค่ขั้นตอนของการกระตุ้นความตระหนัก ในเส้นทางของกลุ่มรณรงค์เพื่อการปฏิบัติ ที่นักพัฒนาได้ทำหน้าที่ตัดสินใจแทนกลุ่มเป้าหมายไปเรียบร้อยแล้วว่ากลุ่มเป้าหมายควรจะต้องลงมือปฏิบัติไปตามนั้น เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ เท่านั้น

อย่างไรก็ดี มุมมองของนักพัฒนาที่มองว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นปัญหาของกลุ่มเป้าหมาย ก็มีโอกาสเช่นกันที่สิ่งนั้น ๆ อาจจะมีสาเหตุในมุมมองของชาวบ้านก็เป็นได้ ซึ่งก็ตีความได้ว่าสิ่งนี้เป็นปัญหาตามความเห็นของนักพัฒนา อันอยู่ในฐานะที่เป็นผู้เชี่ยวชาญ มิใช่ตามความรู้สึกของกลุ่มเป้าหมาย อาทิเช่น การมีบุตรเป็นจำนวนมากของชาวไทยภูเขา ที่นักพัฒนามองว่าจะนำมาซึ่งปัญหาคุณภาพชีวิต แต่กลุ่มชาวไทยภูเขาเอง กลับมองว่าสิ่งนี้มีได้เป็นปัญหาของพวกเขาแต่ประการใดเลย ดังนั้น นักพัฒนาจะต้องมีหน้าที่ในการรวบรวมความต้องการจำเป็น อันประกอบ

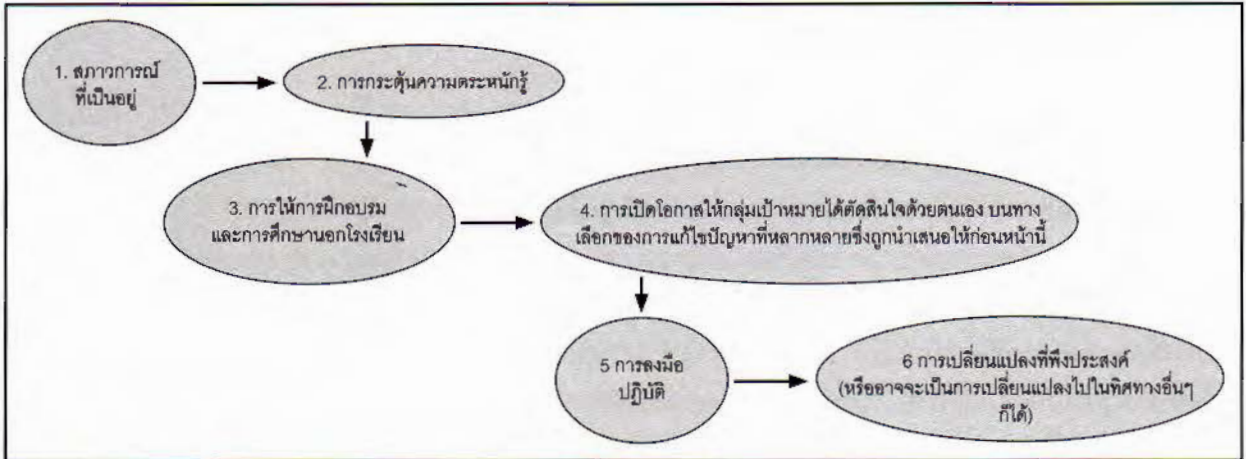
ไปด้วยมุมมองของนักพัฒนาและมุมมองตามความรู้สึกร่วมของกลุ่มเป้าหมายเข้าด้วยกัน แล้วนำเสนอให้กับกลุ่มเป้าหมายได้ตัดสินใจว่าสิ่งนี้เป็นปัญหาของพวกเขาหรือไม่ อันจะนำไปสู่การตัดสินใจของตนเอง โดยตนเองและเพื่อตนเองตามกระบวนการต่อไป ดังกล่าวได้ว่ากลุ่มเป้าหมายได้เป็นผู้กำหนดชะตากรรมของตนเองได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

จากนั้น กรณีเมื่อกลุ่มเป้าหมายได้ตกลงด้วยการตัดสินใจว่า พวกตนจะแก้ไขปัญหามาตามสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันอย่างไรแล้ว ฝ่ายของนักพัฒนาก็จะนำเสนอกิจกรรมการฝึกอบรมหรือการให้การศึกษาผู้ใหญ่ (หรืออาจจะเรียกว่าเป็นการศึกษานอกโรงเรียน ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542) กับกลุ่มเป้าหมาย โดยเนื้อหาของการเรียนรู้จะมีความสอดคล้องและมีความเฉพาะเจาะจงกับคุณลักษณะของการตัดสินใจที่ฝ่ายกลุ่มเป้าหมายได้ตัดสินใจแล้วในขั้นตอนที่ 3 ของเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงชนิดนี้ อย่างไรก็ตาม กระบวนการของการให้การศึกษาดังกล่าว ก็จะรวมไปถึงการพยายามที่จะทำให้กลุ่มเป้าหมายได้มีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติให้สอดคล้องหรือสนับสนุนกับกิจกรรมที่จะได้ลงมือปฏิบัติในขั้นตอนต่อไปด้วย ซึ่งขั้นตอนต่อไปก็คือ การเปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายได้ลงมือปฏิบัติเพื่อการแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยตนเอง และหลังจากนั้น ก็จะนำไปสู่ขั้นตอนสุดท้ายของเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงชนิดนี้ ซึ่งก็คือ การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์นั่นเอง ดังรูปที่ 6 ข้างต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถวิเคราะห์ได้ว่า ข้อดีของเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงแบบถาวร ชนิดที่ให้กลุ่มเป้าหมายได้ตัดสินใจก่อน ก็คือ จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์อย่างแน่นอน แต่ก็มีข้อเสียตรงที่เส้นทางชนิดนี้ มีลักษณะที่คล้าย ๆ กับการนำเสนอ “สูตรสำเร็จ” อันเป็นกิจกรรมสำหรับการแก้ไขปัญหาโดยฝ่ายนักพัฒนาให้กับกลุ่มเป้าหมายเลย ดังนั้น กลุ่มเป้าหมายจึงขาดโอกาสในการเรียนรู้สำหรับ “การลองถูกลองผิด” ซึ่งในบางกรณีก็อาจเป็น “การลองผิด” ได้เช่นเดียวกัน และสิ่งนี้ก็จะทำให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นได้ ซึ่งตามกระบวนการของการพัฒนาอย่างเป็นอุดมคติแล้ว Bryant and White (1982) ได้นำเสนอไว้ว่ากระบวนการพัฒนาและกระบวนการเรียนรู้ (อันหมายถึงการลองถูกลองผิดด้วย เช่นเดียวกัน) จะต้องเกิดขึ้นไปพร้อม ๆ กันเสมอ

เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงแบบถาวร ชนิดที่ให้กลุ่มเป้าหมายได้ตัดสินใจภายหลังจากที่ได้รับการฝึกอบรมและการศึกษานอกโรงเรียนแล้ว จะมาแก้ไขปัญหามาร่วมกันที่มีส่วนร่วม ที่ได้กล่าวถึงอยู่โดยตรง ดังจะได้อธิบายในลำดับต่อไป

2) เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงชนิดที่ให้กับเป้าหมายได้ตัดสินใจภายหลังจากการฝึกอบรมและการศึกษานอกโรงเรียนแล้ว

รูปที่ 7 เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงชนิดที่ให้กับกลุ่มเป้าหมายได้ตัดสินใจภายหลัง
ที่มา : Rogers , 1994, 125

เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงแบบถาวรชนิดนี้ แตกต่างไปจากชนิดที่ได้อธิบายมาในลำดับก่อนหน้า ก็คือหลังจากที่นักพัฒนาได้กระตุ้นความตระหนักรู้ของกลุ่มเป้าหมายแล้ว แทนที่จะให้กับกลุ่มเป้าหมายได้ทำหน้าที่ในขั้นตอนของการตัดสินใจโดยตรงเหมือนดังเส้นทางก่อนหน้าที่ผ่านมา แต่ฝ่ายนักพัฒนา กลับนำเสนอชุดของการฝึกอบรมหรือการให้การศึกษานอกโรงเรียน (ซึ่งรวมไปถึงการพยายามเปลี่ยนแปลงทัศนคติให้สอดคล้องและเหมาะสมด้วย) กับกลุ่มเป้าหมายเป็นลำดับที่ 3 ของเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงชนิดนี้ และหลังจากนั้นจึงค่อยนำไปสู่ขั้นตอนของการเปิดโอกาสให้กับกลุ่มเป้าหมายได้มีโอกาสตัดสินใจ อันถือว่าเป็นขั้นตอนที่ 4 แต่การตัดสินใจในที่นี้ เป็นการตัดสินใจเลือกเอาวิธีการสำหรับการแก้ไขปัญหาหนึ่งวิธีการ จากความรู้และทักษะทั้งหมด ที่พวกเขาได้รับมาในขั้นตอนของ "การให้การฝึกอบรมและการศึกษานอกโรงเรียน" ซึ่งก็คือในขั้นตอนที่ 3 ที่ผ่านมานั่นเอง

จากนั้น ก็จะนำไปสู่ขั้นตอนที่ 5 กล่าวคือ กลุ่มเป้าหมายจะดำเนินการลงมือปฏิบัติตามการตัดสินใจของพวกเขา ซึ่งเป็นการปฏิบัติตามวิธีการแก้ไขปัญหาที่พวกเขาได้ตัดสินใจเลือกตามความนึกคิดของตนเองอย่างแท้จริง และนำไปสู่ขั้นตอนสุดท้ายของเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงชนิดนี้ ซึ่งในทางหนึ่งหมายถึงการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ อันสอดคล้องกับทั้งความต้องการและความคิดเห็นของนักพัฒนาและกลุ่มเป้าหมาย แต่ในอีกทางหนึ่งเส้นทางนี้อาจจะจบลงที่การเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางอื่น ๆ ก็ได้ ซึ่งผลของการเปลี่ยนแปลงในประเภทหลังที่กล่าวถึงนี้อาจจะสอดคล้องกับความต้องการและความคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมาย แต่ไม่ตรงกับความต้องการและความคิดเห็นของนักพัฒนา ก็เป็นได้ แต่อย่างไรก็ตาม กรณีที่แย่ที่สุดก็คือ ผลของการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางอื่น ๆ ดังกล่าวนี้อาจไม่เป็นที่พึงปรารถนาของทั้งฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเลย ดังรูปที่ 7 ข้างต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้น คงจะเห็นได้อย่างชัดเจนแล้วว่า เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงแบบถาวร ชนิดที่ให้กับกลุ่มเป้าหมายได้ตัดสินใจภายหลัง มีข้อเสียตรงที่นักพัฒนาไม่อาจจะควบคุมผลของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นให้

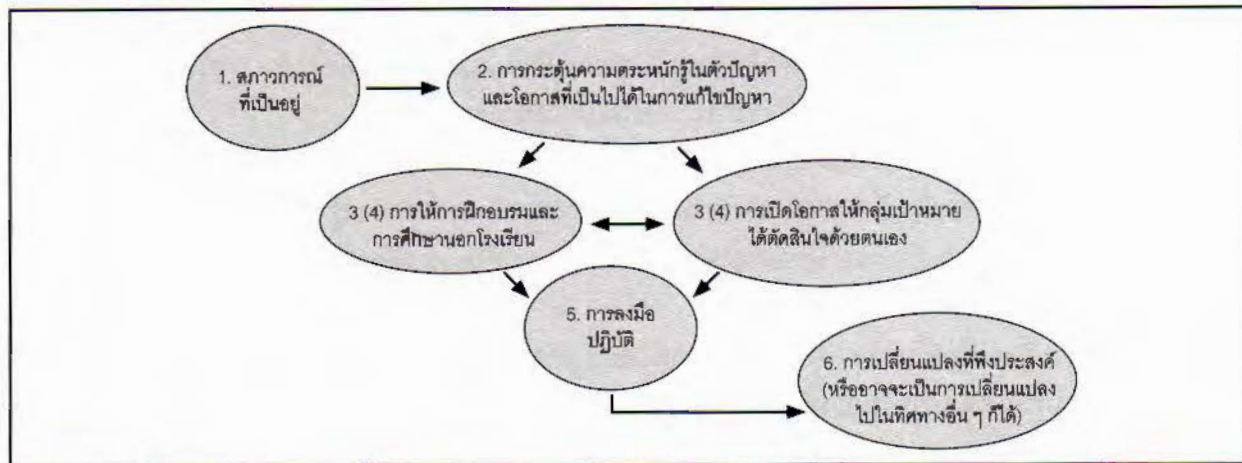
เป็นการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ได้แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น เพราะในความเป็นจริงหากกลุ่มเป้าหมายได้ตัดสินใจเลือกวิธีการเพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาที่ผิดพลาด จากนั้นก็นำไปปฏิบัติ แต่สิ่งนี้ก็ไม่ว่าจะส่งผลให้สามารถแก้ไขปัญหาตามสภาวะการณ์ที่เป็นอยู่ได้เลย ดังนั้น จึงนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางอื่น ๆ หรือไปในทางที่ไม่พึงประสงค์ก็ได้ ซึ่งผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นก็คือ ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้นั่นเอง

อย่างไรก็ดี ข้อดีของเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงชนิดนี้ ก็คือ การเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ที่จะคิดเอง ได้ลองถูกลองผิดด้วยตนเอง โดยที่นักพัฒนามีหน้าที่เพียงแค่นำเสนอวิทยาการความรู้และทักษะสมัยใหม่ที่มีความเหมาะสมให้เท่านั้น (ซึ่งก็รวมถึงการเปลี่ยนแปลงทัศนคติให้เหมาะสมด้วย เช่นเดียวกัน) มิได้นำเสนอสูตรสำเร็จให้กับกลุ่มเป้าหมายโดยตรง

หากจะเปรียบเทียบไปแล้ว “เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงชนิดที่ให้นักกลุ่มเป้าหมายได้ตัดสินใจก่อน” ก็คือ นักพัฒนาได้จัดเตรียมวัสดุสำหรับการทำเมนูอาหารปลาทอดราดพริกให้กับกลุ่มเป้าหมาย โดยซึ่ง ดวง วัด วัสดุทุกอย่างให้เป็นที่เรียบร้อย กลุ่มเป้าหมายมีหน้าที่เพียงแค่ นำเอาทุกอย่างที่นักพัฒนาจัดเตรียมไว้ให้ไปลงกระทะเท่านั้น ก็จะได้รับประทานปลาทอดราดพริกอย่างเอร็ดอร่อย (แต่ก็ต้องควบคุมไฟในเตาให้ดีด้วยเช่นเดียวกัน) ในขณะที่ “เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงชนิดที่ให้นักกลุ่มเป้าหมายได้ตัดสินใจภายหลัง” กลุ่มเป้าหมายจะต้องปรุงส่วนผสมของปลาทอดราดพริกด้วยตนเองเท่านั้น โดยที่นักพัฒนาเพียงแค่นำเสนอว่า อาหารชนิดนี้จะต้องใช้วัสดุอะไรบ้าง ดังนั้น ปลาทอดราดพริกในงานหลังนี้ ก็อาจจะเกรียมไป เผ็ดไป หวานไป จืดไป เปรี้ยวไป หรือเหม็นคาวไป ก็ได้ จนถึงขั้นที่สุดก็คือ กลุ่มเป้าหมายไม่สามารถจะรับประทานปลาทอดราดพริกงานนี้ได้ เพราะไม่อยู่ในสภาพและอาการที่สามารถจะเป็นอาหารของมนุษย์ได้ คือ ผลที่ออกมามันแยจนรับประทานไม่ได้นั่นเอง

ไม่ว่าอย่างไรก็ตาม ก็คงจะต้องเน้นย้ำไว้ตรงนี้ว่า เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงชนิดที่ให้นักกลุ่มเป้าหมายได้ตัดสินใจภายหลัง สอดคล้องกับอุดมคติของการพัฒนา ตรงที่ว่า “กระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาจะต้องดำเนินไปอย่างพร้อม ๆ กัน” อันหมายถึง กลุ่มเป้าหมาย ได้มี “การลองถูกลองผิดด้วยตนเอง” แม้ว่าจะไม่เกิดผลอย่างพึงประสงค์ก็ตาม แต่ก็ป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง คือ “มีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมรับผิดชอบหรือรับผลของการกระทำนั้น ๆ” ดังนั้น ตัวอย่างของปลาทอดราดพริกที่ยกขึ้นมากล่าวถึงข้างต้นนี้ หากการปรุงอาหารงานแรกไม่สามารถจะรับประทานได้ นักพัฒนา ก็จะต้องสนับสนุนให้นักกลุ่มเป้าหมายได้ปรุงงานต่อ ๆ ไป จนสามารถรับประทานได้อย่างเอร็ดอร่อย

3) เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงชนิดพลวัต

รูปที่ 8 เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงชนิดพลวัต

ที่มา : Rogers, 1994, 126

ในทางปฏิบัติ บ่อยครั้งที่กระบวนการตามเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงแบบถาวร ดังที่ได้นำเสนอไปข้างต้น มักจะมีความสับสนในด้านลำดับการเกิดขึ้นของขั้นตอนอยู่บ่อยครั้ง ตามรูปที่ 8 ข้างต้น กล่าวคือ เมื่อมีการกระตุ้นความตระหนักรู้ในตัวปัญหาและโอกาสที่เป็นไปได้ในการแก้ไขปัญหา อันหมายถึง ทางเลือกในการปฏิบัติที่เป็นไปได้ด้วยวิธีการต่าง ๆ โดยระดับความตระหนักรู้ของกลุ่มเป้าหมายจะเพิ่มมากขึ้น พร้อม ๆ กันนั้น ความรู้ความเข้าใจ อันหมายถึง การมองเห็นภาพอย่างชัดเจนก็จะเพิ่มระดับมากขึ้นด้วยเช่นเดียวกัน และบนเส้นทางเดียวกันนี้ ความต้องการของกลุ่มเป้าหมายทางด้านความรู้ชนิดใหม่ ๆ ทักษะใหม่ ๆ และความเข้าใจใหม่ ๆ ก็มักจะเพิ่มระดับขึ้นตามไปด้วย

ในอีกด้านหนึ่งขณะที่ ระดับความรู้ ทักษะ และความเข้าใจที่มีเพิ่มมากยิ่งขึ้น ก็จะทำให้ภาพมุมมองของกลุ่มเป้าหมายเกี่ยวกับวิธีการสำหรับปฏิบัติการเพื่อการแก้ไขปัญหาที่เป็นไปได้ รวมทั้งเป้าหมายที่ต้องการที่จะไปให้ถึง ก็มักจะเปลี่ยนแปลงไปในระดับที่เพิ่มมากขึ้น อย่างแปรผันตรงกันตามไปด้วย ความรู้ใหม่ ๆ ทักษะและความเข้าใจใหม่ ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ ก็จะรวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงที่ทัศนคติของกลุ่มเป้าหมายด้วยเช่นเดียวกัน และในขณะที่กิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการแก้ปัญหากำลังถูกนำไปใช้ปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ความตระหนักรู้ในการแก้ไขปัญหาของกลุ่มเป้าหมาย ก็พัฒนาเพิ่มระดับขึ้น จนไกลออกไปอีกขั้นหนึ่ง ดังนั้น ระดับของความรู้และทักษะที่กลุ่มเป้าหมายต้องการ ก็จะต้องเพิ่มขึ้นไปด้วยเช่นเดียวกัน ด้วยเหตุการณ์ดังที่ได้อธิบายไปข้างต้นนี้ ทำให้เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงแบบถาวรชนิดสุดท้ายนี้มีคุณลักษณะที่ "มีความเป็นพลวัต" เคลื่อนไหวกลับไปกลับมา อยู่ระหว่าง 4 ขั้นตอนของเส้นทางชนิดนี้ คือ ขั้นตอนการกระตุ้นความตระหนักรู้และการเกิดความตระหนักรู้ ขั้นตอนการให้การฝึกอบรมและการศึกษานอกโรงเรียน ขั้นตอนการเปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายได้ตัดสินใจด้วยตนเอง และขั้นตอนการลงมือปฏิบัติ โดยกระบวนการจะสลับลำดับของขั้นตอนกลับไปกลับมา จนในที่สุด เมื่อพลวัตในระหว่างขั้นตอนทั้ง 4 นี้ ได้สิ้นสุดลง ก็จะนำไปสู่ขั้นตอนสุดท้าย คือ การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ หรืออาจจะเป็นการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางอื่น ๆ ก็

เป็นได้ ดังเช่นเหตุผลที่ได้แสดงไว้แล้วตาม “เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงชนิดที่ให้อำนาจหมายได้ตัดสินใจภายหลัง” ที่ผ่านมา ซึ่งกล่าวโดยสรุปก็คือ กลุ่มเป้าหมายไม่สามารถเลือกวิธีการแก้ไขปัญหามาจากชุดของความรู้และทักษะที่ได้รับจากการฝึกอบรมหรือการศึกษานอกโรงเรียน มาใช้ในการปฏิบัติ เพื่อนำไปสู่การแก้ไขสถานการณ์ของปัญหาที่เกิดขึ้น และเป็นอยู่ ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางอื่น ๆ หรือการเปลี่ยนแปลงที่ไม่พึงประสงค์ นั่นเอง นอกจากนี้ ในทำนองเดียวกัน คงจะกล่าวได้ว่าเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงแบบพลวัตนี้ มีคุณประโยชน์ในแง่ของการเปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมาย ได้เกิดการพัฒนาและการเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กัน เช่นเดียวกับ “เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงชนิดที่ให้อำนาจหมายได้ตัดสินใจภายหลัง” ที่กล่าวมา

ตามตัวแบบเส้นทางของการเปลี่ยนแปลง ดังที่ได้นำเสนอไปข้างต้นแล้วนี้ ไพบูลย์ โพธิ์หวังประสิทธิ์ (2554, 354-361) ได้นำไปใช้เป็นกรอบแนวคิดของการอธิบายปรากฏการณ์ (Phenomenon) ประกอบการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์โดยผ่านจิตสาธารณะ : ศึกษาเฉพาะกรณีธนาคารปูม้าในชุมชนบ้านเกาะเตียบ อำเภอบัณฑิต จังหวัดชุมพร” ซึ่งพบว่าเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงจากกรณีศึกษาดังกล่าว เป็นไปตามเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงแบบชั่วคราว ในประเภทเส้นทางของกลุ่มมรรคเพื่อการปฏิบัติ กล่าวคือ ผลจากการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ของชุมชนชาวประมงแห่งนี้ มีขั้นตอนของกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่แบ่งออกได้เป็น 4 ขั้นตอนใหญ่ ตามลำดับ คือ 1) ขั้นปัญหา (สถานการณ์ที่เป็นอยู่) 2) ขั้นเกิดความตระหนักรู้ (การกระตุ้นความตระหนักรู้) 3) ขั้นการลงมือปฏิบัติ และ 4) ขั้นการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ อย่างไรก็ตาม เราได้พัฒนาตัวแบบเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงในประเภทนี้ ให้ต่อยอดไกลออกไปจากแนวคิดที่ Rogers (1994) ได้เคยนำเสนอไว้ในอีกระดับหนึ่ง กล่าวคือ ไพบูลย์ โพธิ์หวังประสิทธิ์ (2554, 354-361) ได้พบว่า เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงในประเภทกลุ่มมรรคเพื่อการปฏิบัติ เฉพาะกรณีศึกษาในชุมชนดังกล่าวนี้จะประกอบไปด้วยขั้นตอนย่อยจำนวน 12 ขั้นตอน อันประกอบไปด้วย 1) การระบุปัญหา 2) การตระหนักรู้ถึงปัญหาและการหาวิธีการแก้ไขปัญหามุ่งเน้นผู้ริเริ่มหรือผู้นำกลุ่ม 3) การขยายแนวคิดและหาความร่วมมือจากกลุ่มในเบื้องต้น 4) การขอรับความสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในภาครัฐและเอกชน 5) การเริ่มลงมือดำเนินการในเบื้องต้น 6) การเกิดปฏิกิริยาสะท้อนกลับของกลุ่มที่เข้าร่วมในเบื้องต้น 7) ผลต่อเนื่องของการลงมือปฏิบัติในระยะต่อมา 8) การเกิดปฏิกิริยาสะท้อนกลับของคนในชุมชน 9) การพัฒนาเป็นกฎหรือกติการ่วมกันของชุมชน 10) การประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย 11) การถ่ายทอดประสบการณ์หรือการขยายผลไปสู่ชุมชนแห่งอื่น ๆ และ 12) การเกิดปฏิกิริยาสะท้อนกลับของสังคมในภาพรวม

บทสรุป

เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงเพื่อการบริหารการพัฒนาชนบทด้วยวิธีการให้การฝึกอบรมและการศึกษานอกโรงเรียนดังที่ได้นำเสนอมาข้างต้นนี้ สามารถใช้เป็นแนวทางของการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาในชุมชนชนบทได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม การประยุกต์ใช้ “อาวุธหรือเครื่องมือ” ดังกล่าวนี้นั้น ในประเภทหรือเส้นทางย่อยใด ก็คงจะต้องพิจารณาถึงความเหมาะสมในปัจจัยต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสถานที่ เนื้อหาของการพัฒนาที่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชนชนบท ความรวดเร็วเพื่อตอบสนองต่อความต้องการได้อย่างทันทั่วทั้งที่ ทรัพยากรของการบริหารไม่ว่าจะเป็นคน (Men) เงิน (Money) วัสดุอุปกรณ์ (Materials) หรือวิทยาการความรู้ในการจัดการ (Management) ฯลฯ

เป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ที่เกิดขึ้นในประเด็นหลัก ก็คือ การทำให้ชุมชนชนบทมีระดับของการพัฒนาหรือความเจริญที่เพิ่มมากขึ้น จนทำให้ช่องว่างของการพัฒนาเมื่อถูกนำมาเปรียบเทียบกับชุมชนเมืองลดลงไปหรือแคบลงไป แม้ว่าในความเป็นจริงแล้ว อาจจะไม่สามารถทำให้ช่องว่างดังกล่าวนี้ หดไปได้เลยก็ตาม ด้วยวิธีการที่นักพัฒนาทำความเข้าใจกับเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ แล้วนำไปใช้ในการประยุกต์เพื่อการปฏิบัติ อย่างเป็นรูปธรรมจนเกิดผลสัมฤทธิ์ขึ้น บางทีข้อสรุปย่อยเรื่อง “สองนคราประชาธิปไตย” ของเอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2538) ที่ยกขึ้นมากล่าวถึงข้างต้นนี้ อาจแปรเปลี่ยนไปเป็นเพียงแค่ “เทพนิยาย” แห่งสองนคราประชาธิปไตยเท่านั้น ซึ่งคนส่วนใหญ่ในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พี่น้องที่อยู่ในชนบทคงต้องการให้เป็นดังเช่นนี้ ก็เป็นไปได้

อย่างไรก็ดี ประเด็นสำคัญที่นักพัฒนาควรจะต้องตระหนักในข้อเท็จจริงของเส้นทางของการเปลี่ยนแปลงทั้ง 2 ประเภท คือ ชนิดชั่วคราวและชนิดถาวร ก็คือ เส้นทางชนิดถาวรมีความได้เปรียบตรงที่เปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายของการพัฒนาได้มีโอกาสในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้วยการตัดสินใจ ในขณะที่เส้นทางชนิดชั่วคราวทั้ง 3 เส้นทางย่อยๆ มิได้มีขั้นตอนที่สำคัญของกิจกรรมดังกล่าวนี้ ดังนั้น ผลที่เกิดขึ้นจากการใช้เส้นทางชนิดถาวรจะมีข้อได้เปรียบกว่าตรงที่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะมีผลที่คงทนถาวรกว่าเส้นทางชนิดชั่วคราว ทั้งนี้ก็ด้วยเหตุที่ว่าเส้นทางประเภทนี้มีผลผูกพันในทางจิตใจกับกลุ่มเป้าหมายโดยตรง กล่าวคือ พวกเขาได้มีโอกาสที่จะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการดำเนินการในกิจกรรมต่าง ๆ นั้นเอง แต่อย่างไรก็ดี เส้นทางของการเปลี่ยนแปลงอย่างถาวรบางประเภทย่อย ก็มีข้อจำกัดตรงที่นักพัฒนาไม่สามารถควบคุมการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นให้เป็นการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ได้เพียงอย่างเดียวตามที่ต้องการเท่านั้น เพราะในความเป็นจริงแล้ว การเปลี่ยนแปลงในหลายกรณี ก็อาจจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นอื่นไปก็ได้

ในขณะที่เส้นทางชนิดชั่วคราวทั้ง 3 เส้นทางย่อย ก็จะมีข้อได้เปรียบกว่า ตรงที่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ได้อย่างแน่นอน และนอกจากนั้นยังทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ในระยะเวลาที่มีความรวดเร็วกว่าด้วย คือ ใช้เวลานี้น้อยกว่าเพื่อทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชนชนบทที่เป็นเป้าหมายนั้น ๆ แต่ก็คงจะต้องยอมรับว่าเส้นทางชนิดนี้ เป็นเพียงแค่การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ที่เกิดขึ้นได้ แต่เพียงแค่ชั่วคราวเท่านั้น เพราะไม่มีผลผูกพันใด ๆ ในทางจิตใจกับกลุ่มเป้าหมายของการพัฒนาเลย เป็นเพียงแค่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมายเพื่อให้สอดคล้องหรือนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์เท่านั้น ไม่ว่าจะเป็น “การบังคับด้วยการออกกฎหมาย” ของเส้นทางของระบบราชการ “การเน้นที่การฝึกอบรมเพื่อการพัฒนาเพิ่มพูนระดับความรู้ทัศนคติและทักษะ” ของนักวิชาการหรือกลุ่ม NGOs ตามเส้นทางของเทคโนโลยี หรือ “การเน้นที่การกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกในการทำหน้าที่” ของนักบรรณคดีตามเส้นทางของกลุ่มบรรณคดีเพื่อการปฏิบัติ ก็ตาม ทั้งหมดนี้ เมื่อเจ้าหน้าที่ของทางราชการ นักพัฒนา หรือผู้นำการเปลี่ยนแปลงได้ถอนตัวออกไปจากชุมชนชนบทแห่งนั้น ๆ แล้ว กิจกรรมทั้งหมดนี้ ก็ดูเหมือนกับว่าจะได้ติดตามบุคคลเหล่านั้นออกไปจากชุมชนด้วยพร้อม ๆ กัน

ดังนั้น ในการวิเคราะห์อันเป็นข้อสรุปสุดท้ายก็คือว่า “ความต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ใด ๆ ก็ตาม จะต้องให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมายด้วย เพราะมิฉะนั้นแล้วสิ่งที่ได้ดำเนินการไปนั้น ก็อาจจะไม่มีประโยชน์ใดๆ เลย ก็เป็นไปได้” ซึ่งสอดคล้องกับคำแนะนำของ Bryant and White (1982) ที่ได้เคยยืนยันไว้ อย่างหนักแน่นว่า “สำหรับการบริหารการพัฒนาในประเทศโลกที่สามนั้น กระบวนการเรียนรู้และกระบวนการพัฒนาด้วยการปรับตัว จะต้องเกิดขึ้นและดำเนินไปพร้อม ๆ กัน เท่านั้น” ดังข้อเขียนของเขาความว่า “in the last analysis,

managing development is an innovative, creative, responsive process where learning and adaption will always be occurring. That, in practice, is what the development process is all about." ดังนั้น การบริหารการพัฒนาชนบทในประเทศไทย ดังที่ได้กล่าวถึงในบทความนี้ คงจะสามารถสรุปและยืนยันได้เช่นเดียวกันว่า "หัวใจของการพัฒนาก็คือการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม" นั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

- เจนต์จุฬา คำดี และฉันทนา กล่อมจิต. (2553). ผลของการใช้โปรแกรมสถานการณ์จำลองเพื่อพัฒนาจิตสาธารณะของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านพระบาทท่าเรือ. รายงานการประชุมทางวิชาการเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยขอนแก่น ครั้งที่ 11 ประจำปี 2553, หน้า 1380-1387.
- ติน ปรัชญพฤทธิ์. (2541). การบริหารการพัฒนา: ความหมาย เนื้อหา แนวทางและปัญหา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2545).
- ไพบลีย์ โพธิ์หวังประสิทธิ์. (2554). การศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์โดยผ่านจิตสาธารณะ: ศึกษาเฉพาะกรณีธนาคารปูม้าในชุมชนบ้านเกาะเตียบ อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร. เอกสารรายงานการประชุมวิชาการมหาวิทยาลัยรังสิต ประจำปี 2554, วันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2554. หน้า 354-361.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2538). สองนคราประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- Bryant, Coralie and White, Louise G. (1982). Managing development in the third world. Colorado: Westview Press.
- Galbraith, John. (1965). Economic development. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Rogers, Alan. (1994). Adults learning for development. London: Cassell.